

L'AQUÈDUCTE ROMÀ DE SANT JAUME DELS DOMENYS

JOAN TARRADA i MASANELL

Vilafranca del Penedès

L'aqüeducte de Sant Jaume dels Domenys, millor dit, els vestigis que desafiant els segles han arribat als nostres dies, estan totalment abandonats i, si no s'hi posa remei aviat, els pocs arcs que queden —sis en aquest any de gràcia de 1981— desapareixeran sota la inclemència del temps, i amb la col·laboració involuntària de la intensa mecanització del camp i, sap greu dir-ho, davant la indiferència de tothom. Aportem en aquest opuscle fotografies del 1944 (fotos 1 i 3) i actuals (fotos 2 i 4), on queda palesament reflexada la lenta agonia d'aquesta singular relíquia de la nostra romanitat.

Crec que si entre tots es pogués aconseguir de portar a terme un senzill però eficaç treball de consolidació i dignificació a la vegada, reomplint amb material adequat —els tècnics tenen l'última paraula— els esvorancs més comprometedors per a la seva estabilitat, arrencar la vegetació espontània que els malmeten,

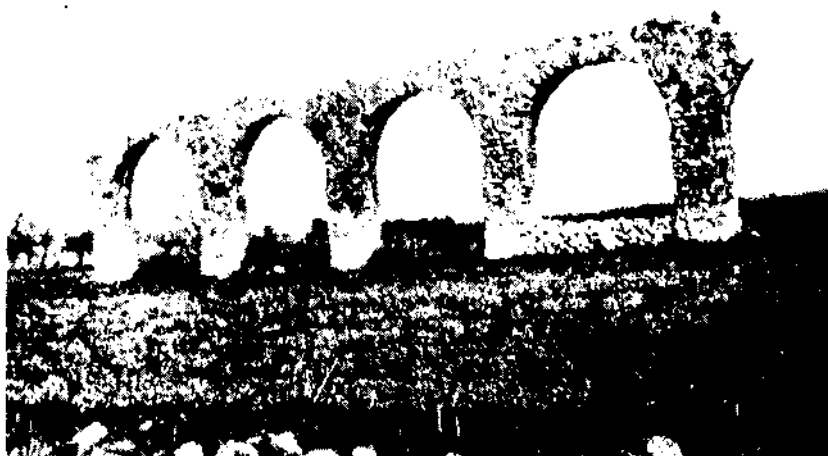

Foto 1 - 1944

Foto 2 - 1981

Foto 3 - 1944

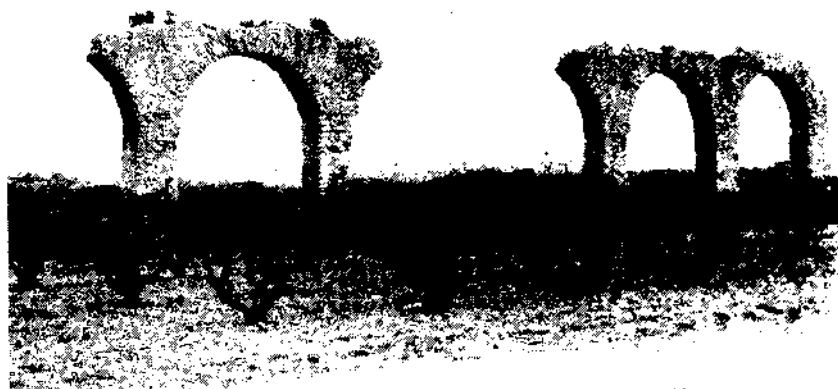

Foto 4 - 1981

refonamentar-los un xic, voltar-los d'un petit jardinet protector, amb una vorada de pedra, per aïllar-los especialment dels tractors, fóra suficient per a la seva conservació i almenys quedaríem amb la consciència tranquil·la d'un deure complert.

La finalitat d'aquest treball no és urgir precisament aquesta consolidació, malgrat que no li convenen pas massa ajornaments, sinó intentar reconstruir idealment el curs inicial de l'aqüeducte, ja que la nostra discrepància de la versió actual és únicament quant a l'origen de l'artificiós curs d'aigua.

Les úniques notícies bibliogràfiques que en tenim són una senzilla referència d'en Puig i Cadafalch (1) i una comunicació del malograt vilanoví Albert Ferrer i Soler (2).

Abans de continuar endavant i exposar la nostra teoria, pot ésser interessant donar la referència geogràfica, l'accés i l'estat actual del monument.

Està situat en el terme municipal de Sant Jaume dels Domenys, Baix Penedès, i partit judicial del Vendrell. Sant Jaume és un acollidor i senyorívol poblet, amb aires de petita vila —moltius no li falten— situat a la falda de les serralades del Montmell i Aiguaviva, a uns 210 metres d'alçada mitja sobre el nivell del mar, en un terreny ondulat i que va pujant decidit cap a muntanya, de la que durant molts anys en fou capital indiscutible. Per l'altra banda, resta totalment obert al llebeig de la Mediterrània, que li serveix de teló de fons.

El poble està en l'encreuament de les carreteres del Vendrell a Santa Coloma de Queralt, pel Pla de Manlleu, i la de Vilafranca a la Bisbal del Penedès, per Torregassa.

Els arcs supervivents es troben a un quilòmetre i mig escàs de la població, i s'hi arriba per un bon camí que, vorejant la zona esportiva i la urbanització "L'Arquet", porta fins al cementi-

(1) "L'ARQUITECTURA ROMANA A CATALUNYA" 1935, pàgina 263.

(2) Revista "AMPURIAS" VI, 1944, pàgina 336.

ri, guardat per uns alts xiprers que vigilen el mar sobre un mar de vinyes. Fins al cementiri el camí es bo i normal per a automòbils. Passat el cementiri es gira una mica a la dreta i es continua ara ja per camí de carro, apte per a vehicles, vers la finca dels Arcs, i a uns 400 metres és on es troben les restes de l'aqüeducte, que sorgeixen com per miracle al mig d'una ufanosa plana. També s'hi pot anar, i el camí és més curt, per la carretera de Banyeres a Sant Jaume, i a un mig quilòmetre abans d'arribar a l'"Empalme" amb la carretera que puja del Vendrell, al passar a l'altura de la finca dels Arcs, s'agafa a la dreta un curt i ben arreglat camí que mena a la dita finca i que caldrà vorejar per arribar a destí.

Els arcs estan alineats i formen una línia lleugerament corbada i agafen, aproximadament, una llargada total d'uns 70 metres. Actualment estan dividits en tres grups.

Seguint els curs de l'aqüeducte trobem el primer grup format per tres arcs (foto 2) amb una llargada total de 12,70 metres. En aquest grup l'amplada de cada arc, idèntica, és de 3 metres.

Després de 33,5 m. de terra de cultiu trobem el segon grup, format per un pilar d'un metre d'alçada, més 3,15 m. de l'ull de l'arc avui desaparegut i un arc solitari de 2,90 m. d'amplada (foto 4). L'altura total actual és irregular i al voltant dels tres metres.

A continuació hi ha un buit de 6,90 metres que ocupaven dos arcs que fa aproximadament uns trenta anys un llamp va abatre i que, segons l'Isidre Morgades, masover dels Arcs, va aterrar fins a la base, escampant les pedres per tot el voltant i socarrimant la vinya en uns 50 metres al voltant del pilar desaparegut. Aquest llamp seccionà el magnífic grup de 5 arcs que detallà el Sr. Albert Ferrer en 1944 (foto 3).

L'últim grup està format per dos arcs, amb una llargada total de 8,70 m. El primer arc té 3 m. d'amplada i el segon i últim, o sigui el més pròxim a la finca, 2,90, amb una llargada idèntica de 92 cms. en cada un dels tres pilars (foto 4).

Foto 5

Foto 6

Foto 7

Fem constar, amb pena, que l'any 1944 Albert Ferrer ens parla de l'existència de 9 arcs en dos grups de 4 i 5 respectivament i, comparant les fotografies de 1944 amb les actuals, esgarrija veure com en el curt termini de 37 anys, la degradació de l'aqüeducte hagi estat tan ràpida.

La construcció dels arcs és idèntica, es recolzen sobre uns pilars de secció rectangular de 92 cms. de llargada per 80 cms. d'ample. L'altura total dels arcs sobre el terreny actual és d'uns 3,20 m. i les arcades tenen de diàmetre 3 m. aproximadament, o sigui: 2 arcs de 2,90; 3 de 3, m.; i 1 de 3,15 m. però aquest sense arc. La fletxa de l'arc és de 2,40 m., o sigui un arc de mig punt lleugerament aplatat. No cal dir que el canal superior, motiu de l'aqüeducte, ha desaparegut totalment.

L'obra està formada per pedra del país de diferents mides i agafades amb una gran quantitat del clàssic morté romà, blanquinós encara al desfer-lo o triturar-lo, però amb la duresa de la pedra.

Els primers arcs, en el sentit de l'aqüeducte, estan sobre terra, i els últims, sobre una barreja de pedra i tapassot, sense cap classe de fonamentació, simplement s'aixequen sobre el tapassot.

En els basaments dels pilars, les pedres són ben escairades i col·locades, i guarden força regularitat, que es va perdent a mesura que van pujant fins a restar solament en els angles, si bé generalment estan col·locades horitzontalment i en sentit longitudinal.

Els arcs, pròpiament, estan formats per lloses de cantell d'uns 25 a 50 cms. de llargada per 5 a 10 d'amplada (foto 5), que no arriben a tenir una simetria radial com correspondria, i queden, en les claus dels arcs, uns buits que es reomplien amb pedres irregulars més petites i força morté. Com a detall interessant fem constar els senyals de les fustes de l'encofrat, que a la vegada servia de cintra, conservades amb rara perfecció (foto 6), del que es pot deduir que aquesta moderna especialització d'oficial encofrador, avui tan corrent en la construcció, en té ben poca de novetat.

Com a detall inexplicable, però que deuria tenir la seva funció específica, ja ressenyat per l'Albert Ferrer, hi ha un arc que té en els dos pilars i a un metre i mig aproximadament de terra, tres forats transversals molt ben arrodonits i perfectes, de 12 i 5 cms. de diàmetre, dos en un bassament i un en l'altre (foto 7).

Segons l'Albert Ferrer, la construcció de l'aqüeducte és obra tardana, probablement dels segles IV o V de l'era cristiana, però fa constar la falta d'elements de judici per a una cronologia més exacta. En aquest punt no opinem hi ho deixem en mans dels experts, o a un cop de sort si fóssim afortunats de trobar alguna moneda "in situ".

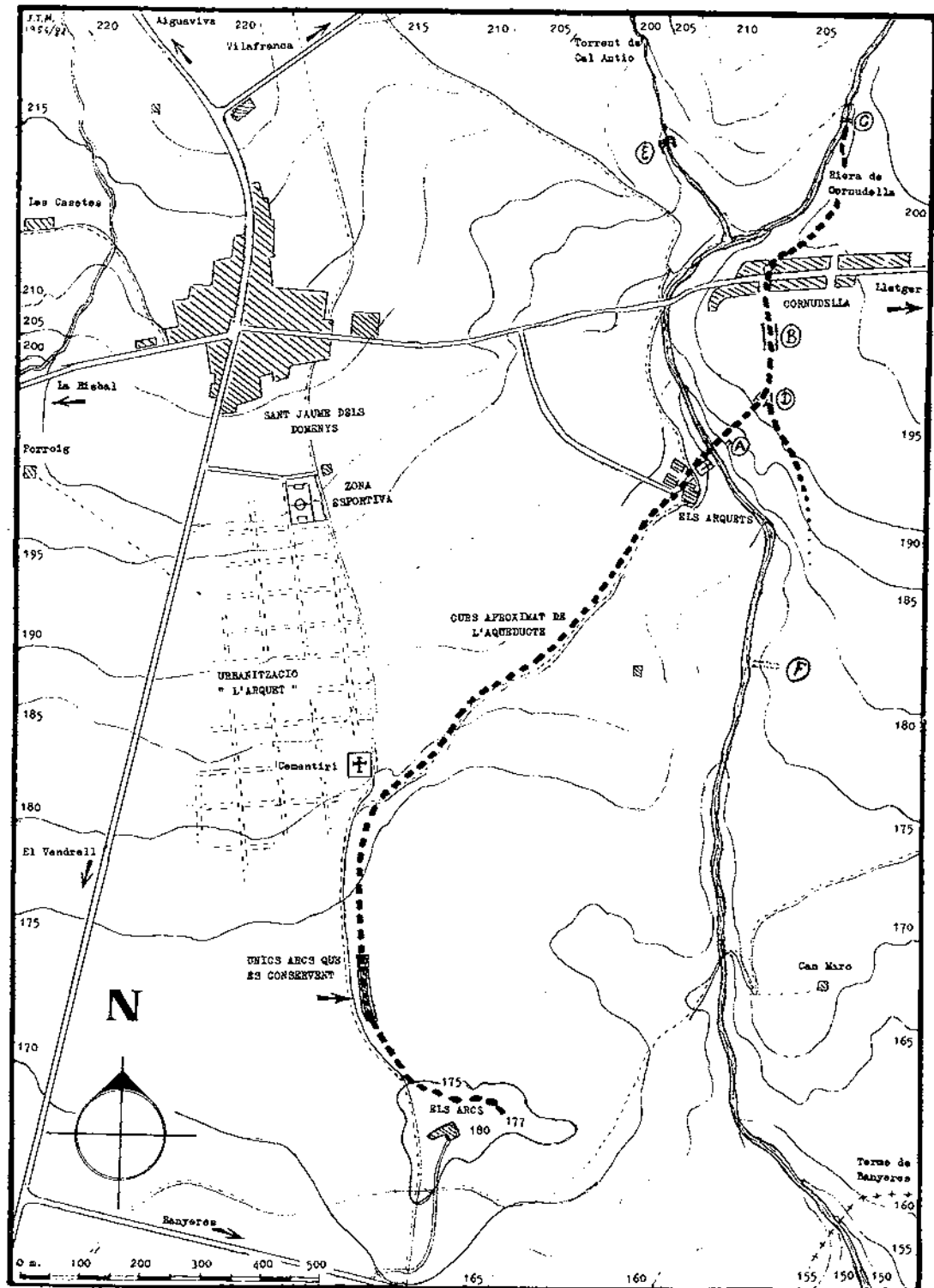
Quant al curs de l'aqüeducte, el Sr. Ferrer, basant-se en la tradició oral: "Cuenta la gente del país..." (era l'any 1944), i que ell assumeix, fa arrencar l'aqüeducte en el caseriu dels Arquets. Allí agafava l'aigua de la riera de Cornudella mitjançant una presa que l'aixecava a l'altura convenient i, dibuixant un gran arc per a no perdre altura, ja que gran part de la conducció devia ésser amb rasa o amb molt poca alçada sobre el terreny, es dirigia, passant quasi per les parets del cementiri, cap a la finca dels Arcs, que està situada cap al Sud i en un petit turonet, i, finalment, en l'últim tram, abans d'arribar a la dita finca, no tingueren altra solució, per salvar el desnivell, que construir una llarga sèrie d'arcs, pel capbaix una setentena, que realment deuria ésser impressionant, dels que avui solament queden dempeus els sis que hem ressenyat.

Acabava l'aqüeducte en un gran estany o bassa, tocant a les parets de la vil·la romana avui desapareguda i que ara, de la posterior edificació, en diem la finca dels Arcs, i en la que els masovers —per tradició oral— encara parlen avui de "la vinya de la bassa". En dita vinya férem varies cates i, a un metre escàs, surt com una sola o un fons de bassa, molt dur i compacte semblant al tapassot, però amb el característic color blanquinós de la calç.

* * * *

La mort d'Albert Ferrer —1954— fou una vertadera

pèrdua per a l'arqueologia comarcal. En són bona prova els nombrosos treballs que ens ha deixat que auguraven, més que una gran promesa, una esplendorosa plenitud. Vam tenir pocs contactes, quasi sempre al Museu de Vilafranca, però tinc un especial record seu en aquella 1ª Assemblea d'Investigadors a Martorell el 1950 ja que precisament dinàrem en la mateixa taula en aquell famós apat, entre sessió de matí i tarda, que, a l'ésser pagat íntegrament pel que fou gran mecenes de Martorell, Sr. Vicenç Ros, tants maldecaps donà als primers continuadors de les Assemblees.

Si hem ressaltat la personalitat del Sr. Ferrer, que no necessita pas de la nostra humil aportació, és degut que ara, al discrepar la nostra versió sobre l'origen o inici de l'aqüeducte de la seva, lamentem sincerament no poder discutir amicalment les noves troballes i teories. Amb la veritat per endavant, hem de fer constar que la seva estada a Sant Jaume fou pràcticament de pas, en canvi nosaltres hem tingut el gran avantatge de poder passar una sèrie d'estius en aquest agradable poblet del Baix Penedès, i hem gastat —com vulgarment es diu— moltes espardenyas amb llargues passejades a l'ombra de l'imaginari curs de l'aqüeducte.

Segons l'Abert Ferrer, l'aqüeducte arrencava prenent les aigües de la riera de Cornudella en el punt denominat "Els Arquets" a on la riera va força encaixonada, i l'aigua era aixecada mitjançant una presa situada a la vora de l'antiga ermita de la Mare de Déu dels Arquets, edificada a la vertical del rieral i que presideix un petit però antic nucli de poblament format per tres cases pairals: Can Ollé, Cal Japillo, i Can Pau. Fem present que la Mare de Déu dels Arquets tenia una gran tradició en les rodalies com advocada de la gràcia de l'aigua, i encara, la gent entrada en anys, recorda les piadoses pregàries que en la dita ermita s'hi havien fet.

Estudiat amb calma el sector, això era molt difícil degut a l'alçada que la presa, uns 12 a 14 metres, hauria de tenir sobre el llit actual de la riera, i en el cas improbable de la seva existència, algun vestigi hauria quedat de tan important obra. Tinguem també present que dos mil·lennis, geològicament parlant, són una bufada i en definitiva el llit de la riera haurà tingut escassa

Foto 8 - Basament d'un arc, a la riba esquerra de la riera.

Foto 9 - Al fons i a l'altra costat de la riera, l'ermita dels Arquets amb el xiprer característic.

Foto 10 -
Canal de Cornudella.

Foto 11 - Ermita de la Mare de Déu dels Arquets.

variació.

Lògicament el punt era el més apropiat, com es pot observar amb les corbes de nivell, però sobretot queda clar si ens situem sobre el terreny. És el punt on les dues ribes són més properes, alta i escarpada la de la dreta, amb l'ermita a dalt, i més planejant i oberta la de l'esquerra, però avançant amb forma d'esperó vers la riba oposada. El lloc és indicadíssim per a les dues teories, la nostra és la següent.

Als Arquets no hi havia una presa, sinó una obra mestra d'enginyeria: un aqüeducte travessava la mateixa riera d'on prenia l'aigua uns 1.200 metres aproximadament més amunt. Això està aviat dit, és veritat, però si teniu la paciència d'anar-nos seguint, intentarem demostrar-ho.

Ja ha quedat dit que era el punt on les dues ribes eren més properes i, amb una obra de tipus molt més lleuger i que tenien per mà, s'estalviaven els greus problemes tècnics d'un embassament, i obtenien el fi desitjat.

A la riba esquerra prop de la sínia del Massaté ("A" en el mapa) es troba un basament que podria ser un pilar del pont-aqüeducte (foto 8), pràcticament quadrat, de 62 x 64 cms. de costat i amb una altura actual de 90 cms., idèntic de construcció i amb vestigis encara de l'encofrat, amb una gran similitud amb els basaments dels arcs supervivents i està assentat sobre uns semifonaments de pedra que porten l'alineació pel punt més elevat i directe a travessar la riera. En la fotografia núm. 9 s'aprecia en part aquesta alineació, i a l'altra banda de riera es distingeix la part posterior de l'ermita dels Arquets.

Als darreres de la barriada de Cornudella trobem un canal molt interessant ("B" en el mapa) d'uns 22 metres de llargada per 1,80 d'amplada, amb una alçada bastant regular d'uns 45 cms. en els llocs més ben conservats, el fons d'aquest canal és ben pla i no té cap senyal de roderes (foto 10). Quant a la seva construcció, no gosem pronunciar-nos, inicialment sembla un canal excavat però, en direcció als Arquets, va quedant a un nivell superior al terreny i fa dubtar que no sigui una construcció

artificial.

Del punt on prenia l'aigua no tenim cap certesa i segurament seria uns centenars de metres aigües amunt de Cornudella ("C" en el mapa). Els vells del barri recorden que per aquells rodals hi havien restes d'una resclosa, restes que no vam poder localitzar. El nivell de la riera va pujant suament i cada vegada és menys enclotada, de forma que amb una simple resclosa per fixar el nivell i una rasa per derivar el cabdal desitjat en tenien suficient. La rasa aniria seguint per la riba esquerra, inicialment el curs de la riera, per anar-se'n separant progressivament per a no perdre altura i després de travessar el barri de Cornudella, connectava amb el canal ressenyat.

Precisament un dia en què buscàvem restes de la resclosa als darreres de Cornudella, on hi ha una vinya (1954), el seu conreador que vigilava les nostres anades i vingudes riera amunt i riera avall, ens va preguntar, amb gran sorpresa per la nostra part, si buscàvem la rasa i ens va explicar que per aquella vinya n'hi passava una, que ho comprovava cada any de secada per la ufanor dels ceps, i abans pels cereals. Li manifestàrem que era molt interessant, que no s'atabalés i procurés recordar si li era possible la direcció de la dita rasa. Ràpidament i amb gran seguretat va senyalar una ratlla obliqua que sortint del rieral anava a enllaçar al canal ja descrit, situat a l'altra banda del barri de Cornudella.

Aquí el canal va planejant en direcció Sud i arribem a un punt ("D" en el mapa) que per entendre'ns en diem "basses de distribució o sedimentació", degut a uns tallats molt rectes fets a la pedra, així com uns principis de rases, però tot força confús i erosionat per ésser un encreuament de camins. Suposem que en aquest lloc, a part la possibilitat de sedimentar o filtrar l'aigua, en desviaven una part cap a la dreta vers l'aqüeducte i els Arquets, i una altra part continuava pel costat esquerre de la riera, i sense perdre altura, en direcció a Can Marc, cap unes grans planes que deurién ésser uns esplèndids regadius.

Que hi havia aigua per a tothom, per descomptat. L'aigua es deuria escórrer constantment de les serralades veïnes cobertes d'espesses boscúries, sols era qüestió de canalitzar-la. Una bona

Foto 12 - Pont al torrent de "Ca l'Antic".

Foto 13

prova la tenim en el torrent de "Ca l'Antic", amb la descoberta del pontet romà (fotos 12 i 13 i "E" en el mapa). Obra totalment desconeguda pels estudiosos fins a la data (1954), no citat per ningú i inèdit documentalment i gràficament.

La situació del pont és a uns 200 metres de l'aiguabarreig amb la riera de Cornudella, tocant la vinya de "Cal Cot", en terrenys propers a "Cal Polinari", i a un tret de pedra de "Cal Romà", noms que perduren encara i que són realment suggestius.

El pont està bastant descarnat, l'obra té una llargada total de 4,50 metres per 2 d'ample, i una alçada sobre el llit del torrent de 3,20 metres. Està format per un arc quasi de mig punt, lleugerament aplatat i, com a únic detall arquitectònic, té en la part de muntanya una senzilla aresta de dalt a baix en els dos estreps d'on arrenca l'arcada, que queda així reculada 15 cms. en cada estrep i, en el punt més alt de l'arc, té un gruix d'obra de 30 cms. Està format per pedres sense carejar, excepte en la base a on estan posades amb més ordre, com un principi de "Opus Quadratum", i la resta amb còdols agafats amb una forta barreja de calç. També hi ha detalls de la cintra o encofrat i la factura de la construcció guarda gran semblança amb els arcs conservats de l'aqüeducte.

No cal dir que el pont resta únicament com a testimoni mut i irònic de reculades èpoques, que amb la nostra tossuderia volem esbrinar, ja que a més de desaparèixer-li l'aigua, també li ha fugit el camí.

La prova a la que ens referíem abans és la següent: si el petit torrent de "Ca l'Antic" necessità d'aquest pont per travessar la torrentera, és que el seu cabdal d'aigua seria important i constant a la vegada. I diem nosaltres, la riera de Cornudella doncs, amb una conca molt més important hidrogràficament, deuria portar un cabdal suficient per a nodrir generosament totes les servituds de l'aqüeducte.

Que aquesta contrada, aquest gran domini, va ésser un petit "Plan Badajoz" amb dos mil·lennis d'avantatge, n'estem convençuts. Tenim l'aqüeducte que era eminentment agrícola, i una altra curiosa troballa. Riera avall dels Arquets, a uns 500 o

1000 metres, inspeccionàrem la rasa que en deien dels moros i que diuen que portava l'aigua fins al castell de Lleger. Tots coneixem prou aquestes llegendes misterioses de túnels o mines que comunicaven els castells fins al mar. Altres, més orientats, ens digueren que servia per a regar aquelles planes i que la rasa agafava l'aigua quan en l'antigor la riera era 5 o 10 metres més alta.

Aquesta rasa ("F" en el mapa) tallada a la pedra a pic i fonda, d'una amplada regular d'uns 80 cms. i perfecta, i que a l'acabar a la riera té varis metres d'alçada sobre la mateixa, era una magnífica rasa de drenatge que sanejava i deixava en òptimes condicions una plana avui dia encara esplèndida i ens confirmaren que inclús ara, ens anys de moltes pluges, el blat no s'hi fa molt degut que en el bell mig hi ha com una espècie d'aigüal. Aquesta rasa fou inspeccionada i feta aquesta descripció en 1954/56, avui, en 1981, no l'hem pogut o sabut trobar.

Continuem amb el nostre aqüeducte. Cal tenir present que els romans eren molt pràctics en les seves construccions i actuaven amb gran sentit comú, per a ells els hi era més avantatjós agafar l'aigua als volts de Cornudella més que als Arquets, planejant portaven part de l'aigua a les planes del costat esquerre de la riera, en direcció a la masia de "Can Marc", altre nom evocador i que segons la gent gran era molt antiga (Es diu que abans de la guerra civil guardaven una gran caixa plena de pergamins, detall que no hem pogut comprovar, però en deixem la deguda constància).

I finalment, a l'altura dels Arquets, part de l'aigua la travessaven al costat dret de la riera mitjançant una obra atrevida, l'aqüeducte sobre la riera, que es recolzava entre altres sobre el pilar (foto 8) descrit amb anterioritat. Si tenim en compte que l'obra de fàbrica dels arcs conservats és molt sòlida i amb ofici i que trobem també el pont del torrent de "Ca l'Antic" per fer un salt de tres metres, no seria per als romans, grans constructors, gens difícil de fer una obra lleugera i fina, (a fi d'estalviar la calç amarada, per ells producte car i equivalent al "porland" d'avui) i que a base d'un arc central i unes sèries superposades d'arquets, tal com idealment reproduïm en el gravat núm. 14, portés l'aigua als Arquets, coincidint ja amb els estudis anteriors d'en Puig i

Festa Dilluns de Pasqua

Sant Jaume dels Domenys

GOIGS A LLAOR DE LA MARE DE DÉU DELS ARQUETS

Amb Vós, Verge, ben aires
no ens deixeu de nit ni dia:
Siau sempre nostra guia
Marc de Déu dels Arquets.

Els somans del gran imperi
van trobar aquest lloc: veu
uns Arquets van construir
Uns a els Arx, com un misteri,
estren els canot i va
d'aigua pura a d'ulls replets.
Siau sempre nostra guia
Marc de Déu dels Arquets.

Quan César August morava,
Jesús vingué a salvar el món
a Catalunya, el seu front
ple d'ermes, coratxat,
Monserat n'és primícia
i altres muls per tots auters.
Siau sempre...

Als Arquets, oh Verge Santa,
entre pradells i cançons
i el ricat que us besa els peus,
hi sorge la flor que encanta.
Visca l'Aigua de la Vida,
vostre fons aparta els feds.
Siau sempre...

Per això, Mare i Senyora,
Sant Isidre intercessor,
sua consol del sembrador
quan la pluja ja s'ensora.
Hureu-nos de traidoria
Conserveu-nos els cors nets
Siau sempre...

Heu oïent gran meravella
si humilment aet hem vingut
i quan així ha convingut,
contra el mal feu semetilla.
Guarid-nos la malaltia
tome de veus com de valers.
Siau sempre...

Sua salut, font i aqeducte,
Per això una Cremandia
a vostres peus s'ha postrat.
Sua nostre fema reduït.
Si el poderós se us confia,
nel poltre ungu les parox.
Siau sempre...

Déu per Vós res no estalim:
guarda temps i els nouets s'ens
Tot Sant Jaume dels Domenys
la promesa que us estima
i per Pasqua amb alegria,
vindrem d'avui fins a veu.
Siau sempre...

No moli llum, Verge Maria,
us deixen els qui s'en van
un repós recomfortant
procureu-los, i així sia,
per poder veure's un dia
després dels filius espers.
Siau sempre...

Consolat:
Protegiu els infants,
qui callava i qui conta:
Siau sempre nostra guia
Marc de Déu dels Arquets.

Lletra de J. Ruy Benach.

Música de Mn. Francesc Baldadó, Pree.

V. Ora pro nobis, Mater dulcine gratie.

R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

OREMUS

Concede nos famulos tuos, quodsumus Domine
Deus, precibus mentis et corporis sanitate gaudere; et
glorioso huius Marie semper Virginis intercessionem,
a peccatis liberati singulis et aeterna perfrui laetitia.
Per Christum Dominum nostrum. — R. Amen.

L'Excel·lentísim i Reverendíssim Sr. Arquebisbe, Bisbe de Barcelona, s'ha dignat concedir 200 dies d'indulgències cada vegada que devotament es cantin o es llegixin aquests Goigs.

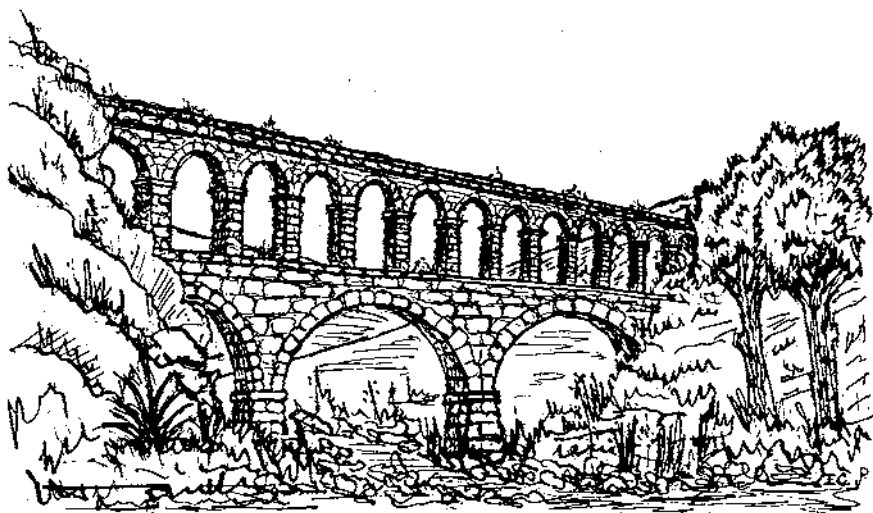

Foto 14 - Reproducció ideal de l'Aqüeducte dels Arquets.

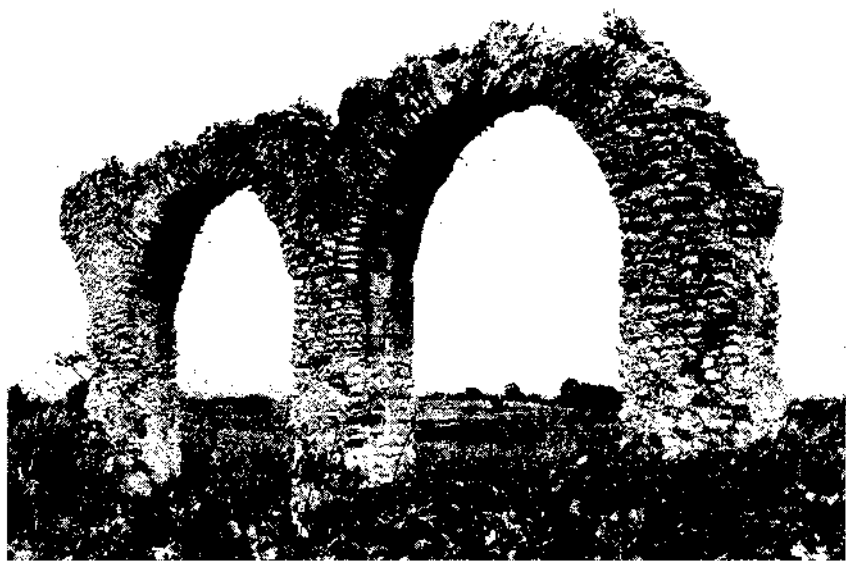

Foto 15

Cadafalch, i Albert Ferrer.

Continuant, ara però en un terreny ja més hipotètic, trobem un motiu més en la confirmació de la nostra teoria: l'ermita de la Mare de Déu dels Arquets (foto 11) i, especialment, la seva singular denominació.

Els orígens de moltes ermites es perden en la foscor dels segles, però segons la tradició i diferents detalls coneguts, permet formar varis grups principals: el d'esglesioles de castells o fet d'armes (les de la Reconquesta quasi sempre dedicades a Sant Miquel); el d'oratoris particulars del senyoriu medieval, especialment en grans finques; i el de la important vida eremítica medieval i també més tardana. Quasi sempre encimbellades i volgudes pel poble. La blancor de l'ermita i la pregària de l'ermità, ajudaven a foragitar els grans terrors de l'home: pestes, secades, bandolerisme, etc.

L'ermita dels Arquets, amb una dedicació toponímica prou expressiva, no es deguda a cap fet d'armes, pertany a la Mitra, no hi ha hagut mai ermità i no està precisament dalt d'un turó, sinó al contrari, enclotada en l'ombriu d'un rieral —lloc no gens segur tostemps— ens trobem, probablement, davant d'una dedicació d'un fet supersticiós o miraculós, de marcat origen pagà. L'Església, de sempre, en festes i supersticions paganes, en lloc d'inútils prohibicions, ha preferit agafar la part bona i donar-li un sentit cristià. Tenim moltes proves de festes cristianitzades i són moltes les capelles edificades sobre temples pagans, mesquites i sinagogues.

Imaginem-nos la cara que deuriem fer els nostres avantpassats, aquells valents ibers, cossetans, ilergetes, o el que fossin, que baixant de les serralades veïnes arribaven, a fitar —des de prudent distància— aquella obra fabulosa: l'aigua, dominada per l'home romà, passant mansa d'una banda a l'altra de riera, i per sota, l'aigua indígena, bramulant torrentera avall. Segurament anys enllà, una torrentada més forta que les altres —no volem pensar en els homes— s'ho va emportar, era una obra massa vella i delicada.

Però la llegenda ja estava feta, de pares a fills i de generació

en generació, tots els de les rodalies deurién portar els seus petits als "Arquets" i allí els hi deurién explicar... que sé jo, segurament que el diable, que per això té bones espatlles, en una nit va fer un pont perquè l'aigua bona passés sobre l'aigua dolenta sense barrejar-se, o quelcom semblant que pel cas és el mateix, fins que l'Església ho va acabar, cristianitzant la llegenda i entronitzant una Verge a on s'anava en demanda de la gràcia de l'aigua.

En uns goigs reeditats l'any 1950 amb motiu de l'última restauració de la capella, s'hi veu la Verge, a l'igual que la imatge que s'hi venera actualment, sobre un basament de petits arquets. Aquests arquets no poden ésser els que suposa el Sr. Albert Ferrer, uns arcs petits, de poca altura, que donaren el nom a la capella, ja que per la configuració i nivell del terreny, el curs de l'aigua deuria anar per un petit terraplè, canal o simplement per una rasa.

Potser ens enganyem, però nosaltres creiem que els arquets que hi ha als peus de la Verge són els mateixos arquets de la part alta del pont-aqüeducte que van quedar clavats en els ulls ingenus dels nostres avantpassats i que van tenir una posterior transformació en la Mare de Déu dels Arquets, que ens n'ha conservat el nom a través de les centúries i d'una piadosa tradició com advocada de l'aigua.

La primera notícia que tenim de la capella dels Arquets és del llibre de visites del Deganat de Vilafranca, a on en la visita del 1636 hi consta: "Capella Bae. Mae. dels Arquets". Posteriorment trobem una altra referència en el Llibre d'Obra de la Parròquia de Sant Jaume, de 1753, pàgina 955: "José Torras dels Arquets rindió cuenta de la administració de la Capilla ante el Sr. Cura José Coma y por ello sabemos, que en les "ballades" del 1793 es recaudaren quarante tres lliures i quinze sous i que lo retaule, al escultor de Vilafranca, costà cen trenta set lliures i deu sous". En 1821 es féu una altra restauració i s'engrandí la capella, que va quedar en l'estat actual. La data de 1821 està gravada en la pedra de l'ull de bou que s'obre en la façana (3).

- (3) Les anteriors dades sobre la capella han estat recollides i facilitades amablement pel Senyor Josep Palau Canals, veí dels Arquets.

Quant a altres restes o proves documentades sobre l'aqüeducte, no hem estat massa afortunats, a part de les troballes ja ressenyades trobarem un bassament o fons de canal, dubtós, en la riba dreta passada l'ermita, avui desaparegut per les millores efectuades en les edificacions existents.

En el petit Dipòsit de Prehistòria de Sant Jaume, i referint-nos únicament a l'estació dels Arcs, tenim, a part de dos capitells molt dubtosos, una bona col·lecció de teules romanes, gran quantitat de ceràmica, molts fragments d'àmfores, plats molt finets, sigil·lata, etc., uns pocs elements de mosaic, diferents trossos de dolium i un de bastant curiós, ja que se'ls deuria trencar i, com a peça valuosa que era, el van reconstruir per fer-lo servir per a sòlids juntant les peces trencades amb uns galzes o encaixos escairats i que reomplien amb plom.

Finalment, per a nosaltres, el nom de Domenys arrenca d'aquell gran domini o senyoriu dels Arcs, destí final del nostre aqueducte. Amb tota certesa era una gran mansió o vil·la de repòs o explotació agrícola a la vegada, propietat d'algun cònsul o personalitat preeminent de l'imperial Tarraco. La ubicació ens ho confirma; els romans sabien viure i s'aïllaven en les seves vil·les de descans, per estalviar-se el major nombre de problemes. Estaven el suficientment lluny i a prop de la gran urbs, i també equidistant de la calçada romana de Cadis a Roma, i de la muntanya, companyies no gaire agradables per a ells.

Que era propietat d'una gran personalitat, no cal dubtar-ho. Un llarg aqueducte solament per a una vil·la particular, és suficient per a demostrar-ho, i que tenien un gran sentit de l'agricultura és innegable, sols cal anar als Arcs.

Des de la petita altura en què està assentada la finca s'albira, entre arrodonits tossals, una gran llenca de la blava Mediterrània que els lligava espiritualment a la gran metropoli, a pocs quilòmetres, per la Gornal, passava la ratlla de la famosa calçada que enllaçava per terra la llunyana Roma amb la propera Tarraco. I la muntanya a prudent distància i separada per un "hinterland" de terrenys de cultiu de fàcil vigilància. De debò que deuria fer goig de veure aquelles terres verges acabades de rompre, regades a

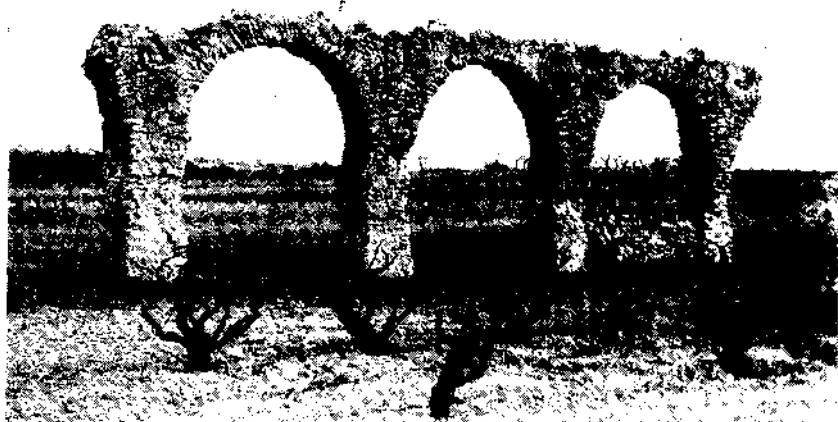

Foto 16

Foto 17 - 1966

solc i que avui, després de segles de cultiu intensiu, encara són esplèndides i ubèrrimes vinyes.

En la finca els Arcs, potser motiu d'estudi per un altre dia, hi ha localitzades varies sitges, fragments de parets romanes, altres que segurament serien la tanca de la bassa de recepció de l'aqüeducte i, en el casal actual, hi ha interessants restes medievals, dues portes i finestres, un gran rentamans, un artesonat amb blasons a... l'estable i, últimament, s'han descobert unes pintures murals, un Sant Sopar i una Crucifixió, probablement del segle XVI o XVII, exemplars molt poc freqüents en construccions civils.

Aquesta és la nostra humil opinió sobre l'aqüeducte de Sant Jaume dels Domenys, uns vestigis importants del nostre passat, una mica massa oblidats, i que precisen una discreta però urgent consolidació, i a la vegada intentar interessar a les noves generacions d'estudiosos com a objectiu de més seriosos treballs.

*Dibuix a la ploma, Esteve Cruaïes.
Fotografies: Revista "AMPURIAS",
Xavier Virella,
i l'autor.*